

Péterfi Rita

A könyvtárhasználati szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében

1. Bevezetés

Előadásomban a számítógép- és az internethasználat könyvtári vonatkozásait kívánom bemutatni, az Országos Széchényi Könyvtár és a TÁRKI 2005-ben folytatott közös kutatásának adataira támaszkodva. Bár ezt megelőzően Magyarországon 2000-ben zajlott országos olvasásvizsgálat, mégis az elmúlt években végbement technológiai változások indokoltá tették az ismételt adatfelvételt. Fontos még megemlítenem, hogy mind a minta választásának, mind nagyságának (3674 fő) köszönhetően meglehetősen nagy pontosságú adatok állnak rendelkezésünkre.

Kutatásunk középpontjában - melyet Nagy Attilával közösen végeztünk - a következő kérdések állnak: a könyvtár milyen módon és mértékben képes szolgálni az embereknek az életben való boldogulását; tud-e, képes-e megfelelő segítséget nyújtani a hozzáférőknek, kinek-kinek a saját problémája megoldásában. (Beleértve a különböző korú, nemű, foglalkozású, iskolai végzettségű, az ország különböző régióiban és a különböző típusú településeken élőket.)

2. A kérdés háttere: A Bourdieu-féle kulturális tőke fogalma

A 20. század egyik legnagyobb - a kultúra kérdését vizsgáló - elméletalkotója *Pierre Bourdieu* volt.. Azáltal, hogy újraértelmezte a tőke fogalmát, s bevezette a kulturális tőkéét, olyan perspektívából közelítette meg a kérdést, melyre korábban nem volt példa. Tételében szakít azzal a közkeletű szemléletmóddal, amely szerint az iskolai siker vagy sikertelenség egyrészt a természetes „képeségekre”, másrészt a „humán tőkére” vonatkozó elméletek előfeltevéseire vezethetők vissza. Az iskolai sikert mint egy speciális profitot értelmezi, amelyet a különböző társadalmi rétegek és osztályok gyerekei az iskolai piacon elérhetnek, s ezt a kulturális tőkének a különböző osztályok és rétegek közti elosztására vonatkoztatta.

A kulturális tőke sajátossága - azon belül is az inkorporálté -, hogy felhalmozása a legkorábbi gyermekkortól megkezdődik, valamint hogy csak azokban a családokban megy akadálytalanul és idővesztés nélkül végbe, amelyekről elmondható, hogy olyan erős kulturális tőkével rendelkeznek, hogy az egész szocializációs időszak egyben felhalmozási időszak is. Ebből következik, hogy a kulturális tőke a legleplezetlenebb átörökítési forma is. Bourdieu ehhez kapcsolódó felvetése, hogy a kulturális tőke az egyes generációk közötti átadódás közben kumulálódik.

A rendelkezésünkre álló adatok vizsgálatakor elsősorban az a kérdés fogalmazódik meg, hogy a Bourdieu által konstruált tétel igaznak bizonyul-e a mai Magyarországon. Létezik-e kulturális felhalmozódás, összeadódnak-e ezen javak, s lesznek-e a javakhoz való hozzáférés szempontjából előnyösebb helyzetben lévők, s van-e esélyegyenlőség a kultúra terén?

Széles körben ismertté vált az úgy nevezett Wisconsin Modell, amelynek legfontosabb megállapítása szerint a mért képességeknek az iskolai teljesítményre, a származásnak pedig elsősorban az iskolai aspirációkra van jelentős, mondhatni meghatározó erővel bíró hatása. Érdekes ugyanakkor, hogy a foglalkozási karrierben és sikerben a szellemi képességeknek csak másodlagos a szerepe, és az életpálya során az iskolai végzettség, azaz Bourdieu terminológiája szerint az intézményesült kulturális tőke szerepe válik elsődlegessé.

Ha az iskolarendszer működésére közvetlen hatással nem is bírunk, azonban a könyvtár mint intézményrendszer számos olyan eszközt ismer és kínál a társadalom számára,

melynek használatával képes lehet az iskolai rendszerből adódó egyenlőtlenségek kompenzálására. Régóta megfogalmazott gondolat, hogy a könyvtár éppen semlegességével, azzal, hogy az oda betérőkkel szemben nem támaszt például - az iskolához hasonló -, a teljesítményre vonatkozó elvárásokat, de nagy produkciófelületet biztosít és rendelkezik az értékelési mezők kitágításának lehetőségével, alkalmassá válhat számos olyan tevékenységre, amelyet más intézmények nem képesek megvalósítani. Éppen ebben a semleges helyzetben rejlik a könyvtár ereje.

3. Az adatokról

A bemutatásra kerülő táblázatok egyrészt a könyvtár felől, másrészt a géphasználat felől közelítik meg a kérdést. A könyvtárhasználatra vonatkozóan 3 kérdést tettünk fel, melyek:

1. a könyvtári tagságra,
2. a könyvtári szolgáltatás igénybe vételére és
3. a könyvtárlátogatás gyakoriságára vonatkoztak.

A géphasználat esetében

1. a számítógép-használatra, valamint
2. az internethasználatra voltunk kíváncsiak.

A következőkben a fentebb említett kérdéskörök keresztábráiból mutatok be néhányat.

3.1. A könyvtári tagság és a számítógép- illetve internethasználat összefüggései

A rendelkezésünkre álló adatokból láthatjuk, a lakosság 35 százaléka tekinthető számítógép-használónak (1. számú táblázat). Tehát a géphasználat közelítőleg 2/3:1/3 a nem-használók javára. Erről a 2/3-ról elmondható, hogy jellemzően könyvtárat sem használ. Az összes megkérdezett 62 százaléka a "soha nem" és a "jelenleg nem könyvtár- és számítógép-használók" két cellájában található. Velük szemben áll az a 10 százaléknyi csoport, akik mind az intézményt (a könyvtárat), mind az eszközt (a számítógépet) használják.

1. számú táblázat

Számítógép-használók könyvtári tagság szerinti százalékos megoszlása (3661 fő = 100 %)			
	Számítógépet használ		Összesen
	nem	igen	
Soha nem volt könyvtári tag	37,1	7,4	44,5
Most nem tag, de régebben az volt	24,7	19,2	44,0
Jelenleg tag: egy könyvtárban	2,4	6,8	9,2
Jelenleg tag: több könyvtárban	0,3	2,0	2,3
Összesen	64,7	35,3	100

A számítógép-használókat 100 százaléknak tekintve - tehát ebben az esetben a 100 % valójában a lakosság 35 %-át jelenti - (összesen 1290 fő a 3661-ből) azt tapasztaljuk, hogy a géphasználat nem jelent egyben automatikus internethasználatot is. Tudjuk, hogy manapság is sokan vannak olyanok, akik esetleg már otthon rendelkeznek géppel, de internetes hozzáférésük még nincs. Ők azok, akik szövegszerkesztésre, játékokra használják a gépet, vagy munkájuk elvégzéséhez szükség van az eszközre, ellenben az internet még nem jelent meg az életükben. Azonban az internetezésre vonatkozó oszlopokat alaposabban megvizsgálva

láthatjuk (2. számú táblázat), hogy itt megfordul az arány, mert míg a *géphasználóknak csupán 1/3-áról mondható el, hogy a világhálóhoz nincs közük, 2/3-uk különböző rendszerességgel ugyan, de használója az internetnek.*

Azonban mindössze 20 százaléknyan vannak azok, akik internetet is használnak és könyvtárnak is beiratkozott tagjai.

2. számú táblázat

Internetező könyvtári tagság szerinti százalékos megoszlása (1290 fő = 100%)			
	Szokott internetezni		Összesen
	nem	igen	
Soha nem volt könyvtári tag	8,7	12,1	20,8
Most nem tag, de régebben az volt	20,2	34,3	54,6
Jelenleg tag: egy könyvtárban	3,5	15,6	19,1
Jelenleg tag: több könyvtárban	0,5	5,1	5,6
Összesen	32,9	67,1	100

3.2. A könyvtári szolgáltatás és a számítógép- illetve internethasználat összefüggései

Számunkra az egyik legizgatóbb kérdés a könyvtári szolgáltatással foglalkozó volt. Mindösszesen 12 %-nyian vannak azok, akik szokták a könyvtár "áldásait" élvezni, 88% azok aránya, akik nem részesednek ebből. (3. számú táblázat) A Bourdieu-féle kulturális tőkére vonatkozó elképzelések itt igazolódni látszanak. Ugyanis *a lakosságnak több mint 60 százaléka sem gépet, sem könyvtárat nem használ,* tehát mindazon a manapság már alapvetőnek tekintett, az információs és kommunikációs eszközök (IKT) által elérhető információtól elesik, mely a hétköznapi tájékozódásnak, informálódásnak forrását jelenti. (Mert tudjuk, hogy a tömegkommunikációs eszközök az információk egy másik köréhez nyújtanak hozzáférést.) Mondhatjuk, hogy könnyen helyettesíti egyik a másikat. Ha nem rendelkezünk saját eszközzel, majd ott vannak a közösségi hozzáférések. Vagy nem kell a könyvtár, hiszen a gép már mindent pótol. Azonban azok, akik a mindkét lehetőség adta feltételekkel élnek, azok tudják igazán, hogy egyik sem jelent teljes megoldást. Ennek ellenére mindössze *a kérdezettek alig egytizedéről mondható el, hogy tudatában van ennek, s él is a lehetőséggel, vagyis a számítógép-használat mellett könyvtári szolgáltatásokat is igénybe vesz.* Pedig lenne miért szakemberek segítségét kérni, hiszen a könyvtárosok olyan speciális, az információkeresésre vonatkozó tudással rendelkeznek, mely igénybevétele nélkül fontos és releváns információktól eshetünk el. A könyvtárosok adatbázis-ismeretét, keresésben való jártasságát csak kevesek tudása közelíti meg, s a többség mégsem használja ki azt a többlettudást, amely a könyvtárakban pedig mindenki számára elérhető lenne.

3. számú táblázat

Számítógép-használók könyvtári szolgáltatás igénybe vétele szerinti százalékos megoszlása (3648 fő = 100 %)				
		Szokott számítógépet használni		Összesen
		nem	igen	
Vett igénybe bármilyen könyvtári	nem	61,8	26,2	88,0

	igen	3,0	9,0	12,0
Összesen		64,8	35,2	100

A következő adatok ne tévesszenek meg senkit. Ha figyelmesen olvassuk a táblázatokat, láthatjuk, hogy itt ismét 100%-nak a számítógép-használókat tekintjük, tehát a népesség 35 %-ára vonatkoznak összesen. (4. számú táblázat) Ezért tapasztaljuk azt, hogy az internetet és könyvtárat is használók cellájában 45%-os arányt látunk feltüntetve. S itt nő meg igazán azok aránya, akik internetet ugyan használnak, de a könyvtár szolgáltatásaira nem tartanak igényt. Érdeemes lenne bennük is tudatosítani a tényt, hogy a könyvtárak számos olyan szolgáltatással rendelkeznek, melyek őket is segíthetnék. Az internetet jól ismerők és használók egy bizonyos körében él az a képzet, amely szerint a világhálón minden információ megtalálható. És valóban beláthatatlan annak mennyisége, de nem árt tudatában lenni, hogy a megbízhatóság, a hitelesség és a teljesség fontos szempontok. Meg kell tanulni válogatni, s ismerni kell, hogy mely esetekben érdemes a hagyományos dokumentumtípusokhoz nyúlni, s mikor jutunk előrébb, ha az internetet választjuk. Meg teszünk-e mindent annak érdekében, hogy eljussunk szolgáltatásainkkal a rendszeresen a világhálót használók egyre növekvő táborához? Leginkább a fiatalokban, az iskolásokban kell tudatosítani az eszközök másságából és az általuk elérhető információból adódó különbségeket. Egyik eszköz nem feltétlenül váltja ki a másikat. Könyvtárosoknak, tanároknak és szülőknek együtt kell segíteniük a keresést, megmutatni a lehetőségeket, megfelelő feladatokat adva, és a mindennapi problémák megoldásánál alkalmazva a megfelelő eszközöket.

4. számú táblázat

Internetezőik könyvtári szolgáltatás igénybe vétele szerinti százalékos megoszlása (1281 fő = 100 %)				
		Szokott internetezni		Összesen
		nem	igen	
Vett igénybe bármilyen könyvtári szolgáltatást az utóbbi 12 hónapban?	nem	29,3	45,0	74,3
	igen	3,7	21,9	25,7
Összesen		33,0	67,0	100

3.3. A könyvtárlátogatás gyakorisága és a számítógép- illetve internethasználat összefüggései

Következő táblázataink a könyvtárba járás gyakoriságát és a számítógép- illetve internethasználat összefüggéseit mutatják be. Az adatok itt se tévesszenek meg senkit. A 100% az egyik esetben 449, míg a másokban 337 főt jelent. Azonban jól látható, hogy a számítógép-használat az esetek zömében egyben könyvtárba járást is jelent. Azonban a válaszadók negyede bár használ számítógépet, könyvtárat nem. (5. számú táblázat)

5. számú táblázat

Számítógép-használók könyvtárlátogatás gyakorisága szerinti megoszlása (100 % = 449 fő)				
		Szokott számítógépet használni		Összesen
		nem	igen	
Milyen gyakran jár Ön könyvtárba?	az utóbbi 12 hónapban egyszer sem	0,4	2,4	2,9
	évente	1,8	3,1	4,9
	félévente	2,2	6,7	8,9
	negyedévente	5,1	12,5	17,6
	havonta	10,7	30,3	41,0
	hetente	3,6	14,5	18,0
	hetente többször	1,1	5,6	6,7
Összesen		24,9	75,1	100

Ezen adatok tükrében válik igazán érdekessé a könyvtárhasználat és az internet összefüggéseit bemutató táblánk. Láthatjuk, hogy azok, akik bármilyen gyakorisággal, de használnak internetet egyben könyvtárlátogatóknak is mondhatók. Vagyis akik tisztában vannak azzal, hogy mit tud, mire használható a gép, hogy mely pontokon egészítik ki vagy helyettesítik egymást, azok közül kerülnek ki az intézmény és a világháló kínálta előnnyel élni tudók. Őrölük mondható el, tudatos használók illetve felhasználók, akik egyben ismerői is lehetőségeknek. És ha a kapott adatokat a minta egészére vetítjük, akkor válik láthatóvá, hogy a felnőtt népességnek alig 8 %-ának (egész pontosan 7,8 %-ának) esetében beszélhetünk a kulturális javak kumulálódásáról. Tehát igen vékony az a réteg, amely részesedik ezen javakból. S mi történik a maradékkal? Vagyis a többséggel, hiszen ők több mint 90 %-ot tesznek ki.

6. számú táblázat

Internetezők könyvtárlátogatás gyakorisága szerinti százalékos megoszlása (100 % = 337 fő)				
		Szokott internetet használni?		Összesen
		nem	igen	
Milyen gyakran jár Ön könyvtárba?	az utóbbi 12 hónapban egyszer sem	1,2	2,1	3,3
	évente	0,6	3,6	4,2
	félévente	2,4	6,5	8,9
	negyedévente	2,4	14,2	16,6
	havonta	6,8	33,5	40,4
	hetente	0,9	18,1	19,0
	hetente többször	0,6	7,1	7,7
Összesen		14,8	85,2	100

4. Összegzés

Az adatokból jól látható, hogy a szakirodalom által digital divide, azaz digitális szakadék, később digitális megosztottság néven leírt jelenség a 21. század eleji Magyarországon is jelen van. A kulturális javak kumulálódásával a hozzáféréssel rendelkezők előnyei tovább növekedtek azokkal szemben, akik mindezen javakkal nem rendelkeznek. A megosztottság szélesedésének oka abban keresendő, hogy a hátránnyal bíró csoportokhoz képest az előnyös helyzetben lévők nagyobb ütemben fejlődnek, vagyis a köztük lévő távolság, a megosztottság nem csökken. Különösen jelentősek ezek a hátrányok a kistelepülésen élők esetében.

Felhasznált irodalom

- Babbie, Earl: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi. Bp. 1996.
- Blau, P.M. - Duncan, O.D. : The American Occupational Structure. New York. 1967.
- Bognár Éva - Fábíán Zoltán - Galács Anna: A digitális jövő térképe. a magyar társadalom és az internet. http://www.itk.hu/web/docs/WIP_2005.pdf
- Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke = Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok. Új Mandátum. Bp. 1997.
- Griffin, Em: Bevezetés a kommunikációelméletbe. Harmat. 2003.
- Kolosi Tamás: Előre. A státuszmegszerzés és az esélyegyenlőtlenség komplex megközelítése. Szociológiai Szemle. 2006. 1. 93-102.p.
- Nagy Attila – Péterfi Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról. Könyvtári Figyelő. 2006. 1. 5- 18.p.
- Nagy Attila: Szakemberek helyett gépek? (Változási tendenciák a könyvtárhasználati szokásokban). . Könyvtári Figyelő. 2006. 4. 457-467.p.
- Péterfi Rita: A könyvtárhasználati szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében. Könyvtári Figyelő. 2006. 4. 468-485.p.
- A Humánerőforrás-fejlesztési operatív Program értékelése a roma tanulók oktatásának fejlesztése szempontjából. TÁRKI: 2003. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a523.pdf>
- Raftery, A.E. - Hout, M. : Maximally Maintained Inequality. Educational Stratification in Ireland. Sociology of Education. 66.1.
- Szekfű András: Az elektronikus kommunikáció használatának terjedése Magyarországon - a társadalmi nyilvánosság és esélyegyenlőség szempontjából. Kézirat. Pécs -Bp. 2005.
- Wilson, Ernest J. III (1999): Closing the Digital Divide: An Initial Review. <http://internetpolicy.org/briefing/ernestwilson0700.html>
- <http://www.internethajo.hu/pictures/keknotesz.pdf>
- http://today.reuters.com/news/newsArticle.aspx?type=internetNews&storyID=2006-05-22T155109Z_01_DIT257042_RTRUKOC_0_US-INTERNET-SEARCHES.